

Я. С. Дерев'янку,
студент факультету
української філології
Криворізький державний
педагогічний університет
Науковий керівник:
доктор філологічних наук,
професор Ковпик С. І.

СУТНІСТЬ КАТЕГОРІЇ ТОЛЕРАНТНІСТЬ У РІЗНИХ ГАЛУЗЯХ НАУК

Дерев'янку Я. С. (наук. кер.: д-р філол. наук, проф. Ковпик С. І.).
Сутність категорії толерантність у різних галузях науки.

У статті йдеться про зміст категорії толерантність та шляхи її формування. Автор статті розглянув сутність категорії «толерантність» з точки зору філософії, психології, соціології, лінгвістики. Узагальнено, що категорія толерантності дуже змістовна та має низку важливих понятійних та термінологічних компонентів, котрі в єдності складають її сутність. Унікальність цієї категорії полягає у тому, що вона постійно поповнюється новими значеннями та смислами з різних сфер життєдіяльності людини. А тому з часом толерантність все більше стає дуже зручним інструментом для визначення рівня терпимості суспільства.

Ключові слова: категорія, толерантність, суспільство.

Дерев'янку Я. С. (науч. рук.: д-р филол. наук, проф. Ковпик С. И.).
Сущность категории толерантность в различных сферах науки.

Статья посвящена содержанию категории толерантность и способам её формирования. Автор статьи исследовал сущность категории «толерантность» с точки зрения философии, психологии, социологии, лингвистики. Обобщил результаты формирования содержания категории «толерантность». Уникальность этой категории заключается в том, что она постоянно пополняется новыми значениями и смыслами с различных сфер жизнедеятельности человека. А потому со временем толерантность все становится более удобным инструментом для определения уровня терпимости общества.

Ключевые слова: категория, толерантность, общество.

Derevjanko J. (academic mentor Proff. S. Kovpik). The essence of the category of tolerance in different fields of sciences.

The article deals with the content of the category of tolerance and ways of its formation. The author of the article considered the essence of the category «tolerance» in terms of philosophy, psychology, sociology, linguistics. Generally speaking, the category of tolerance is very meaningful and has a number of important conceptual and terminological components that make up its essence in unity. The uniqueness of this category is that it is constantly updated

with new meanings and meanings from different spheres of human activity. Therefore, over time, tolerance is increasingly becoming a very useful tool for determining the level of tolerance of society.

Key words: category, tolerance, society.

Проблема толерантності охоплює майже усі сфери людського життя. А стрімкий розвиток науки, технологій та інформатизації дали великий поштовх до глобалізації, коли кордони між державами зникають і відбувається зіткнення різноманітних культур, релігій та соціальних груп. Тому, на нашу думку, проблема толерантності стає актуальною саме через це, адже сучасна людина має можливості подорожувати, змінювати свій спосіб життя, обираючи собі комфортні умови для проживання в іншій країні. Через це дуже важливо підходити до нових умов життя, користуючись стриманістю до чужих думок та поглядів. Адже толерантність — це разюча протилежність ненависті, ворожості, антипатії. Майже у всіх мовах можна зустріти лексему «толерантність», котра залежно від історичного досвіду народів отримала різні смислові відтінки. Так, наприклад, в англійській мові під толерантністю розуміють *«готовність або здатність без протесту сприймати особистість або річ»*, у французькій мові — *«повага свободи іншого, його поглядів, поведінки»*, у китайській мові толерантний, то значить великодушний, в арабській мові толерантність — *«прощення, поблажливість, м'якість»* [3, с. 6].

Ще за часів античності філософи намагалися пояснити сутність такого явища, як толерантність. Платон у своїй праці «Держава», змальовуючи ідеальну та справедливую державу, стверджував, що її жителі повинні бути рівними, незалежними від грошей та терпимими один до одного. Він дбав про те, щоб кожен стан суспільства мав можливість бути щасливи. Отже, філософ розглядав терпимість однієї людини до іншої один як запоруку всезагального щастя у суспільстві.

Згодом, у процесі історико-культурного розвитку і становлення філософської думки категорія «терпимості» суттєво змінювалася. І це було природнім явищем, оскільки змінювалося і суспільство, а провідними у людських стосунках ставали різні ідеї, принципи, змінювалися норми моралі.

Та найґрунтовніше сутність толерантності було досліджено у ХІХ столітті, зокрема у праці «Послання про віротерпимість» (1868) англійського філософа Джона Локка, в якій він звернув увагу на те, що всі люди різні та кожен має право обирати у що вірити, тому держава повинна бути вільна від свавільства церкви та насаджування віри: *«... ніде не сказано, що бог надав людям право насильно змушувати*

інших людей приймати чужу їм релігію...» [4, с. 95]. Дж. Локк опікувався питаннями толерантного ставлення до представників різних релігій.

Із часом до толерантність стали виявляти неабиякий інтерес представники культур різних народів світу. Тобто, категорія толерантності виявилася далеко не пасивною та сталою, а такою, яка розширювала своє змістове поле та удосконалювала понятійну базу.

Ведучи мову про сучасний стан вивчення проблеми толерантності, слід підкреслити, що вона розглядається як багатоаспектна, певною мірою гетерогенна.

Так, В. Лекторський у своїй праці «Про толерантність, плюралізм та критицизм» визначає чотири типи розуміння толерантності: толерантність як байдужість, толерантність як неможливість взаєморозуміння, толерантність як поблажливість, толерантність як розширення власного досвіду і критичний діалог [3].

«Український педагогічний словник» толерантність тлумачить у такий спосіб: *«...це терпимість до чужих думок і вірувань»* [1, с. 332]. Безумовно, виховання є важливим процесом на шляху до становлення толерантної особистості. Головною постаттю виховного процесу є педагог. Саме він регулює міжособистісні стосунки дітей, а тому повинен підготувати їх до дорослого життя і сформувати у здобувачів освіти прагнення до взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами [1].

Досить важливим елементом у особистості педагога є його *«особистісно-професійний імідж — комплексна характеристика, що інтегрує в собі його особистісні та професійні якості»* [1]. Оскільки учитель є зразком для наслідування, він формує у свідомості людей особливий образ, який демонструє високий рівень толерантності. Тому прикметною ознакою його взаємодії з учнівською аудиторією є гуманістичний принцип, завдяки якому він стимулює інтерес до життя дитини, поважає та розуміє інтереси і потреби школярів, пояснює незрозумілі речі, заохочує учнів бути особистостями, не намагаючись змінити їх, підкорити та переробити під себе. Тож у педагогічній думці ретранслятором толерантності виступає саме вчитель.

Сьогодні психологи стверджують, що толерантність ні в якому разі не потрібно ототожнювати з «терпимістю», або ще гірше, з «байдужістю». В першу чергу, толерантність — це повага до поглядів, культури, релігії, віросповідання іншої людини. З соціальної точки зору, толерантність розглядається як особливий спосіб поведінки, котрий демонструє поважне ставлення до культури, традицій інших націй та народів.

Соціологи вважають, що толерантна поведінка — це активна позиція людини, котра формується на основі визнання чи прийняття універсальних прав та свобод людини. Упровадження вивчення толерантності в систему навчання та виховання сучасних учнів в майбутньому дасть змогу батькам та вчителям сформуванати багатогранну особистість, яка буде поважати інтереси, погляди, цінності інших людей, добре розумітиметься на поведінковій унікальності окремих представників соціуму. Сформовані в учнів знання про толерантність, на нашу думку, сприятимуть відмові від однаковості чи релевантності якої-небудь однієї точки зору.

Таким чином, ведучи мову про сучасний стан дослідження проблеми толерантності, варто наголосити, що вона розглядається як багатоаспектна, бо характеризується різноманітністю її наповнення. Учені виокремлюють релігійну, політичну, соціальну, міжнаціональну толерантність. Варто наголосити й на тому, що всі форми толерантності, безумовно, мають межі. А дороговказом щодо визначення меж толерантності слугує чітка установка: ні за яких умов нікому не дозволяти обмежувати свободу особистості, за умови якщо вона не обмежує свободу інших. Тож, міра толерантності закладена в свободі особистості.

Отже, щоб чітко усвідомити сутність категорії толерантність украй важливо кожній людині переглянути «Декларацію принципів толерантності», де зазначено: *«Толерантність означає повагу і розуміння багатой різноманітності культур нашого світу, наших форм самовираження і способів прояву людської індивідуальності»* [2]. Водночас у «Декларації принципів толерантності» йдеться про те, що толерантність — це далеко не поступка, поблажливність чи потурання. А це, перед усім, досить активна позиція, котра формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини. Тож толерантність у жодному разі не може бути виправданням посягання на основні цінності [2, с. 9].

Під час вивчення сутності толерантності дуже важливо і цілком зрозуміло, що необхідно визначитися з межами толерантності. Сучасні дослідження цього явища вказують на те, що для цілісного осмислення сутності толерантності дуже важливо обґрунтувати її межі. За критерій меж толерантності науковці пропонують обрати досить чітке правиловимогу — нікому ні за яких умов не дозволяти обмежувати свою свободу, при умові якщо вона не обмежує свободу інших. На нашу думку, у цьому критерії закладено сутність найвищого морального принципу — справедливості. Межа толерантності до окремої людини,

до групи людей, до держави проходить там, де починається ганебне переслідування Іншого.

Таким чином, як будь-яке явище, толерантність має свій вимір і він закладений у свободі та справедливості, які корелюють з правами людини.

А ще дуже важливо не допустити зловживання толерантністю, що може сприяти перетворенню її на зручний інструмент виправдання розбещеності, нав'язування нетрадиційних для даного соціуму соціокультурних практик.

Відомо, що в психології існує декілька підходів щодо розуміння сутності толерантності: психофізіологічний, інтеракційний, диверсифікаційний, особистісний, соціально-психологічний, ситуаційний.

Так, із погляду психофізіологічного, то в такому разі толерантність варто розглядати, як психофізіологічну характеристику людини, котра може бути у людини природною, тобто вродженою. Усе це вказує на те, що така особистість є адаптивною та стійкою до різних зовнішніх подразників.

Не менш цікавим є інтеракційний підхід до толерантності, котрий акцентує увагу на рівноправ'ї, взаємоповазі, рівних можливостях, співробітництві та солідарності у вирішенні спільних проблем, також, що сприяє солідаризації суспільства, згуртованості, стриманості.

Соціально-психологічний підхід дає можливість розглядати сенсуальну та диспозиційну толерантність особистості. Що ж до сенсуальної толерантності, то вона пов'язана зі стійкістю особистості до впливів зовнішнього середовища, у результаті чого знижується поріг реагування на певний несприятливий фактор за рахунок зниження чуттєвості. А от в основі диспозиційної толерантності лежить принципово інший механізм, який забезпечує терпимість особистості у взаємодії з середовищем. Мова йде про готовність особистості до терпимої реакції на середовище [5].

І щодо ситуативного підходу, то він дає можливість проаналізувати те, як особистість у певній ситуації може проявити інотолерантність, котра запобігає уразливості людини. З позиції ситуативного підходу, то варто адекватно оцінити ситуацію і не дозволити іншим маніпулювати особистісною толерантністю.

Розглядаючи толерантність як цінність, тут варто пам'ятати про те, що вона заперечує насилля, стимулюючи в такий спосіб милосердя, співчуття. Таким чином, у суспільстві толерантність є суспільним ідеалом, котрий дозволяє позитивно приймати певні відмінності.

Розуміючи толерантність як моральний ідеал, необхідно робити акценти на тому, що з цієї позиції толерантність допустимо розуміти як партнерство у спілкуванні, як суб'єкт-суб'єктну взаємодію, як не просто здатність, а й готовність індивіда без заперечення та протидії сприймати чужі думки, стиль життя, характер поведінки та інші особливості, що цілому складає основу відмови від агресії. У такий спосіб можна визначити риси толерантності: паритетність взаємостосунків, гуманність поведінки і вчинків, взаємо- і самоповага; єдині для всіх та чітко визначені межі та рамки поведінкових моделей, висока ситуативна самоактуалізація, соціальне здоров'я, духовна аура, взаємодопомога, стриманість, виваженість, делікатність, прихильність тощо.

За основу у дослідженні обираємо класифікацію видів толерантності запропоновану О. Орловською. Відповідно до цієї класифікації за об'єктом нетерпимості існують такі види толерантності:

- міжособистісна (толерантність до особистісних особливостей іншої людини);
- інтелектуальна (толерантність до інших поглядів, ідей, думок);
- етнічна (толерантність до іншого етносу);
- конфесійна (толерантність до іншої віри);
- міжкультурна (толерантність до іншої культури);
- гендерна (толерантність до іншої статі);
- сексуальна (толерантність до іншої сексуальної орієнтації);
- медична (толерантність до іншого стану здоров'я);
- вікова (толерантність до іншої соціальної групи).

Толерантність як моральний ідеал не повинна примирювати особистість із усіма іншими членами суспільства. Саме як моральний ідеал вона диктує деякі обмеження: варто відмовлятися від того, що суперечить основі моральності, а також відхиляти усе те, що суперечить ідеалу толерантності.

Окрім меж та принципів, толерантність виконує низку важливих функцій. Тож вважаємо, що розуміння сутності функцій толерантності сприятиме чіткому визначенню виховного потенціалу твору художньої літератури. Основними функціями толерантності є: *регулювальна*, котра дозволяє контролювати та стримувати неприязнь, агресивність, а також сприяє пошуку виходу із конфліктної ситуації шляхом консенсусу; *орієнтуюча* функція вказує про необхідність збереження

рівноправності у стосунках, поваги, свободи; *виховна* — забезпечує передачу досвіду позитивної соціальної взаємодії; *культурнозберігаюча* сприяє збереженню культурного досвіду етнічних груп; *гармонізуюча* функція дозволяє мирне співіснування у соціумі усіх представників навіть за умови, коли вони відрізняються один від одного за різними ознаками; *психологічна*, що є основою для стабілізації психологічної атмосфери у групі, суспільстві (атмосфера довіри, поваги, визнання, підтримки); *соціально-комунікативна* — розвиває готовність до спілкування, співпраці та розуміння, дозволяє встановити конструктивне спілкування з представниками різних груп, іншого світосприйняття.

Таким чином, категорія толерантності дуже змістовна та має низку важливих понятійних та термінологічних компонентів, котрі в єдності складають її сутність. Унікальність цієї категорії, а нашу думку, полягає у тому, що вона постійно поповнюється новими значеннями та смислами з різних сфер життєдіяльності людини. А тому з часом толерантність все більше стає дуже зручним інструментом для визначення рівня терпимості суспільства.

Увага до різних форм толерантності спричинена тим, що вона дає можливість окремій людині і суспільству в цілому досягти гармонії в суспільному багатоманіті. Адже злагода у суспільстві досягається тоді, коли члени соціуму свідомо реалізують та дотримуються усіх принципів толерантності.

Отже, аналітичний огляд праць філософів, психологів, соціологів, педагогів показав, що зміст категорії толерантність постійно поповнюється новими смислами.

Особливо важливе дотримання принципів толерантності у мультикультурному суспільстві, котра формується з дитинства і розвивається упродовж всього життя людини. З соціальної точки зору толерантність розглядається як особливий спосіб поведінки, котрий демонструє поважне ставлення до культури інших націй та народів. Соціологи вважають, що толерантна поведінка — це активна позиція людини, котра формується на основі визнання чи прийняття універсальних прав та свобод людини. Не залишилися осторонь толерантності й психологи, котрі стверджують, що толерантність проявляється у свідомому прийнятті суб'єктом будь-чого, з чим він не згоден.

Упровадження вивчення толерантності в систему навчання та виховання сучасних учнів в майбутньому дасть змогу батькам та вчителям сформувати різносторонню особистість, яка буде поважати інтереси, погляди, цінності інших людей. У педагогічній науці толерантність тлумачать, як повагу і визнання рівності, відмову від

домінування і насильства, норм поведінки, визнання унікальності і різноманіття людської культури, відмова від зведення цього різноманіття до однаковості чи релевантності якої-небудь однієї точки зору.

Ведучи мову про сучасний стан дослідження проблеми толерантності, варто наголосити, що вона розглядається як багатоаспектна, бо детермінується різноманітністю наповнення її змісту. Учені виокремлюють релігійну, політичну, соціальну, міжнаціональну толерантність. Усі форми толерантності мають межі, принципи та функції. А дороговказом щодо визначення меж толерантності слугує чітка установка: ні за яких умов нікому не дозволяти обмежувати свободу особистості, за умови якщо вона не обмежує свободу інших. Таким чином, міра толерантності закладена в свободі особистості.

Список використаної літератури

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / гол. ред. С. У. Головка. К. : Либідь, 1997. 373 с.
2. Декларація принципів толерантності (прийнята 16 листопада, 1995 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503
3. Лекторский В. О толерантности, плюрализме и критицизме URL:<https://culture.wikireading.ru/70301>
4. Локк Дж. Сочинение в трех томах. Том 3. М. : Мысль, 1988. 668 с.
5. Шаюк О. Науково-психологічне осмислення толерантності як загальнолюдської проблеми. *Психологія і суспільство*. 2010. № 1. С. 100–111.